

Doktori (PhD) tézislefzet

Kun Ágnes Anna
2021

Károli Gáspár Református Egyetem

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

Hittudományi Kar – Doktori Iskola

Kun Ágnes Anna

**„Az Énekek éneke fordítása, magyarázata és
hatástörténete a kortárs magyar
zeneművészetben”**

című Doktori értekezés szerzői ismertetése

**Témavezető:
Dr. Jutta Hausmann
egyetemi tanár**

Budapest, 2021.

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

Teológus koromban, kezdő ösztövezésként eleinte főleg a Genezist, azon belül is az ősatyák történetét, különösen Jákóbot és Józsefet tanulmányoztam, mely munkáimmal OTDK-n, illetve Doktorok Kollégiumán is megjelentem. Végtelenül izgalmasnak találtam, ahogy szöveg- és irodalomkritikai módszerekkel el lehetett választani a különböző írói körök anyagát egymástól; fellelkesített, hogy vajon milyen titkok rejlenek a sorok mögött. Majd váratlanul, egy Karasszon István Professzor úr vezette szeminárium, illetve szakképzés keltette fel az érdeklődésemet az Énekek éneke iránt. Annyira izgalmasnak, érdekesnek, sokrétűnek találtam a témát, hogy azonnal tudtam, a későbbi szakdolgozatomat ebből a különleges műből szeretném megírni. Abban a munkában végül csupán az Énekek éneke 2. fejezetével foglalkoztam.

2005-ben sikeres felvételt nyertem a Doktori Iskolába, és a rengeteg egyéb anyag mellett természetesen az Énekek éneke maradt a központi témám.

2008-ban egyszerre szereztem abszolutóriumot a Doktori Iskolában, és fejeztem be zeneakadémiai tanulmányaimat.

Ezek után, ami az Ószövetségi tanulmányaimat illeti, az leginkább az Énekek énekére koncentráltam. Minden lehetőséget megragadtam, hogy felhasználható anyagokhoz jussak.

2. CÉLKITŰZÉSEK

Egy kétfókuszú munkát szerettem volna elkészíteni.

Egyrészt, mivel nem nagyon található ma Magyarországon, magyar nyelven egy jó összefoglaló jellegű kommentár az Énekek énekéről, szerettem volna ezt megvalósítani, másrészt a zenével való kapcsolódást, a hatástörténetet volt célom bemutatni, ha már abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a zenei részhez is megvan a megfelelő képesítem és képességem.

3. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI

A szigorúan vett teológiai részt inkább egy összegzésnek szántam, és már előre sejtettem, hogy végső megértésben a lírikus teóriát fogom képviselni, amit a későbbi kutatás igazolt is.

A zenei részben reméltem teológus szemmel is igazán újdonságot, hiszen az évek során gyűjtöttem az Énekek énekével kapcsolatos zeneműveket, s végül több ezer kompozíciót leltem. Így adott volt, hogy segítségükkel az Énekek éneke zeneművészetre való hatástörténetét vizsgáljam.

Előfeltevésem az volt, hogy a művek alapján kiderül, melyik komponista hogyan értette, illetve értelmezte az Énekek énekét. A századok során változó aktuális teológiai értelmezések zenei nyomait szerettem volna kimutatni az adott kompozíciókon keresztül.

4. VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

Először a teológiai résszel foglalkoztam. Gyűjtöttem a teológiai anyagokat, a kommentárokat, monográfiákat, cikkeket, s azokat szisztematikusan feldolgoztam.

Childs, Fohrer, Von Rad, Römer, Schmitt, Soggin, Zenger általánosan, míg kommentár és monográfia szintjén Pope, Gerleman, Keel, Murphy, Hess, Meek, Fox, Athalya Brenner, Cheryl Exum, Weems, Ariel és Chana Bloch, Marcia Falk, Krinetzki, Longman, Garrett, Ginsburg, Gordis, Gottwald, Knight, Barbiero, Hunt munkái voltak a fő irányadók.

Zenei szempontból kicsit összetettebb kutatásra volt szükség, hiszen a zenei anyag ilyen teljességre törekvő összefoglalására még egyáltalán nem volt korábban példa. Mindennek utána kellett néznem, hiszen amíg pl. Rúth „énekéről” egyértelműen megállapítható, hogy mely zeneművek alapjául szolgál, itt abba a nehézségbe ütközünk, hogy millió variánsa van, hogy milyen címmel látja el a szerző a darabját. Amíg a latin volt az általánosan elterjedt nyelve az egyházi zenének, akkor sem csupán a *Canticum canticorum* címmel találkozhatunk, hanem az Énekek éneke bármelyik versét, sorát alapul vehették a szerzők, és akkor csak az adott szakaszt jelölték meg. Így akár minden sorra rákereshetünk, sőt kell is keresnünk, hogy van-e mű azzal a címmel, ami a valóságban tárgyalt témánkról szól, nem beszélve a fantáziacímekről, amiket önkényesen találtak ki a komponisták. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy rengeteg gregorián dallamot ismerünk, ami az Énekek éneke parafrázisa csupán, illetve olyan trubadúr dalokat a középkorból, amelyek egy-egy sort kivettek a bibliai szövegből, de maga a mű mégsem az Énekek énekéről szól, csak a benne található szerelmi képeket alkalmazták. Résen kell tehát lennie a kutatónak, hogy ne dőljön be egy-egy megtévesztésre lehetőséget adó címnek. Onnan kezdve pedig, hogy a szerzők saját anyanyelvükön kezdtek komponálni, a helyzet egyre bonyolultabbá vált.

5. AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLAT LEÍRÁSA, A DISSZERTÁCIÓ BEMUTATÁSA

Dolgozatom első felében a **teológiai feladatra** koncentráltam. Egy **általános bevezetés**, felütés után sorra vettem a háttérét a könyvnek, a **kanonikus helyét**, hogy mikor fogadták el, melyik Bibliában hol található, majd a **szerezőség és datálás** kérdését boncolgattam. A **bevezetést**anok tekintetében elsősorban Childs, Fohrer, Von Rad, Römer, Schmitt, Soggin, Zenger munkáira támaszkodtam.

„Az Énekek éneke magyarázásának története nem válik a bibliai exegézis dicsőségére” – ahogyan azt Fohrer is megjegyezte. Valóban, nem kis feladatot ad a kutatónak, hogy bemutassa, ki, miként vélekedett a műről, s hogyan közelített hozzá. Sorban demonstráltam az **allegorikus, kultikus vagy liturgikus, dramatikus és lírikus magyarázási módokat**, illetve felvonultattam az adott teória híveit is.

Ezután rövid kitekintést engedtem a **Biblián kívüli ókori közel-keleti, illetve egyéb szerelmi költészetbeli párhuzamokra**.

A **műfaj, nyelvezet és stílus** kérdése különösen érdekes problémakör az Énekek éneke esetében. A sajátos témának köszönhetően ebben a könyvben van a legtöbb hapax legomenon a Bibliában, s bizony ezek értése vagy nem értése, jó vagy kevésbé jó fordítása,

esetleg ferdítése nagyban meghatározza a könyv mondanivalóját, illetve helyes értelmezését.

Itt aztán el is érkeztem ahhoz, hogy az eddigiekről egy kis összefoglalást adjak, majd a **fordítás** nehéz feladatával birkózzam meg. A végeredmény egy 3 oszlopos táblázat lett. Próbáltam egy szó szerinti fordítást adni, ahogyan azt az ember egy tisztességes héber órán tenné, mellette a saját, kvázi értelmező fordításom olvasható, ahogyan azt az évek alatt leszűrtem, illetve egy szintén saját, kicsit művészből fordítással is előálltam. Érdekesség még, hogy különböző színekkel jeleztem, hogy az én véleményem szerint az adott sorok kikhez köthetőek. Hangsúlyozom, ez nem jelenti azt, hogy a piros sort, ami a női hangot feltételezi, mindenképpen hölgy írta. Az én álláspontom szerint ezek a versek mind töredékek innen-onnan, és az előttünk álló végső forma szerint, a legjobban elképzelhető, ha úgy tetszik „előadó” szájába helyezem a színekkel a verseket. Ez a saját fordítás egyébként az évek során szinte napról napra változott, már most is van egy-két hely, ahova esetleg mást írnék. Sokszor nagyon nehéz volt dönteni egy-egy szó mellett, nyilvánvalóan, minél több ismeretre tettem szert, annál jobban láttam a feladat lehetetlenségét. Miután a célnyelv is állandóan változik, melyre fordítunk, szükséges lenne a bibliai könyveket újra és újra revízió alá venni. Az Énekek éneke pedig különös odafigyelést igényel, hiszen tele van szimbólumokkal, olyan képekkel, melyek az adott kor

emberének magától értetődőek voltak, a mai ember viszont nem tud mit kezdeni velük.

Így jutunk el a disszertációban a **magyarázathoz**, ahol megpróbáltam a fordításbeli dilemmákra, a szimbólumokra magyarázatot adni. Ez, ha úgy tetszik, egy **kommentár**, amiben minden korábban felmerülő bizonytalanságot szerettem volna eloszlatni, amennyire lehet. Ehhez a részhez az előttem járó nagyok munkáit követtem, gondolok itt elsősorban Pope, Gerleman, Keel, Murphy, Hess, Meek, Fox, Athalya Brenner, Cheryl Exum, Weems, Ariel és Chana Bloch, Marcia Falk, Krinetzki, Longman, Garrett, Ginsburg, Gordis, Gottwald, Knight, Barbiero, Hunt munkáira és kutatásaira. Be kell vallanom, hogy bizony nem mindig volt könnyű meghallanom ilyen nagyságok között a saját hangomat, már ha lehetek ilyen szemérmetlen, hogy némely pontokon, bár alapvetően a fentiekből szűrtem le eredményeimet, mégis önálló hangot is vindikálok magamnak. A kommentár és a fordítás kéz a kézben járt, egyik folyamatosan alakította a másikat és fordítva. A szakdolgozatomban annak idején a nyelvészeti irányosságokra is kitértem, itt azonban a kommentár volt a fő irány, így itt ettől eltekintettem. Sajnos olyan nagy a téma, akkora területet fed le, hogy muszáj volt csapásirányokat kijelölni, hogy ne parttalan folyjon el az anyag. Azt gondolom, az Énekek énekével való kapcsolódás sok életre elegendő feladatot biztosít a halandó kutatóknak.

Teológiai összefoglalásomban kijelentem, hogy ezek a versek a Bibliában szerelmes versek, népdalok, aforizmák, szólások töredékei.

Ahogy már említettem, nem egyetlen szerző önálló költeményéről van szó, hanem egy több forrásból összeválogatott kollekció maradt ránk.

A gyűjtemény nem tanít semmilyen meghatározható erkölcsiséget. Ahogy nem buzdít szabad szerelemre, úgy egyértelműen nem kötelez monogámiára sem.

Nincs a szó klasszikus értelmében kifejezett teológiai mondanivalója. Morális, etikai, protokolláris, nemzeti, vallási útmutatást sem ad.

Bármennyire is szeretném, sajnos jelen ismereteim alapján mégsem merem azt állítani, hogy nő szerkesztette egybe a verseket. A szerkesztés korát, a végső formát tekintve késői időpontot javasolok, de az egyes részletek akár több száz év eltérést is mutatnak. A női hangvétel a téma érzékenységből, finomságából is eredhet. A szexualitás, a szerelem, a vágy, az erotika a nő által teljesedhetett be.

A szexualitás szakralitását ünnepli ez az antológia, és próbálja átadni mindazt a tanítást, amellyel férfi és nő szerelme az őt megillető tisztaságot kapja (vissza). Sajnos, ahogy nem értjük az Énekek éneke hasonlatait ma már, ahogy „elveszítettük” a fordítást, úgy a szexualitás is kikerült szakrális és méltó helyéről, s óhatatlanul a vulgárisba kényszerült, aminek már semmi köze nincs az Énekek énekéhez, illetve annak

mondandójához. Ha mindenáron új, rövid teológiai összegzést akarnék adni, az gyökereiben való változást igényelne, s azt mondanám, az Énekek énekét akkor fogjuk érteni igazán, ha az Istentől kapott szexualitásnak visszaadjuk méltóságát, megérdemelt helyét, szentségét. Ehhez azonban először a lelkünket kell megtisztítanunk, hogy mindenféle perverzióinkkal ne romlást hozunk magunkra, hanem valóban bepillanthassunk az elveszített Édenbe.

A teológiai rész után áttérek a **zenei tartalomra**.

Ahogy említettem, gyűjtöttem a műveket, s az évek során több ezer kompozíciót találtam.

Hogyan is lehet ezt mind feldolgozni?

Először is rendszerbe kellett foglalnom a műveket. A **II. Függelékben** található, circa 60 oldalas táblázat feltünteti a zeneszerzőket, életüket, az adott darabok címét, keletkezési évét, műfaját és apparátusát. Ez a rendszerezés önmagában több évet igényelt.

A századok során változó aktuális teológiai értelmezések zenei nyomait szerettem volna kimutatni az adott kompozíciókon keresztül. Ez a reneszánsz és a kora barokk idején teljesen jól kivehető is volt, ott főleg az allegorikus értelmezés megfigyelhető, aztán a klasszikában szinte semmi, a romantika alig veszi alapul, amikor mégis, inkább dramatikus értelmezés jelenik meg, mígnem a XX. században robbanásszerű érdeklődés indult az Énekek éneke felé. A XX. századig egyébként nagyjából valóban az aktuálisan leginkább elfogadott

teológiai értelmezés mutatkozik a zeneszerzőknél a zeneművekben is. Ezeket külön táblázatokban is demonstráltam. Bemutattam a **zeneszerzők századonkénti**, illetve **korszakonkénti eloszlását**, hogy mikor pontosan melyik magyarázat hívei alkottak, illetve melyik korszakban melyek voltak a legkedveltebb versek.

A XX. századtól azonban mindennel találkozunk, a sokszínűség legalább olyan változatos palettát ad, mint a teológusok. Ezek után úgy döntöttem, csak a **kortárs komponistákra** koncentrálok. 411 XX. századi szerzőből, aki egyébként a teljes Énekek éneke zeneirodalom közel fele, 247 a kortárs klasszikus szerző. Majdnem mindet felkerestem, és közel fele válaszolt is, de még ez is túlzottan hatalmas anyag lett volna a dolgozat keretein belül. Ekkor tettem le voksomat a **magyar kortárs klasszikus zeneszerzők** mellett.

Mindegyikőjükkel személyesen készítettem nagy interjút a darabjáról, illetve darabjairól, valamint az Énekek énekéhez való viszonyáról. A zeneszerzők nem feltétlenül teológiai oldalról közelítettek az Énekek énekéhez, amikor darabjaik témájaként választották.

Az alábbi kérdéseket minden szerzőtől megkérdeztem:

- Miért választotta az Énekek énekét a darabja témájának?
- Mit jelent számára az Énekek éneke?

- Hogyan értelmezi az Énekek énekét? Érttem ezalatt, hogy vallásos iratként, szerelmes versként, allegorikus mintaként valamilyen más kapcsolat kifejezésére, egy kultusz maradványaként, pásztorjátékként, dramatikus oratóriumként, népdalok töredékeként, erotikus gyűjteményként, vagy egy bármilyen szerelem visszhangjaként, vagy más módon?
- Mikor találkozott először az Énekek éneke szövegével?
- Milyen nyelven ismerte meg a művet?
- Ismeri-e az eredeti héber szöveget, vagy a legkorábbi latin, görög fordítások valamelyikét?
- A zeneművéhez melyik fordítást használta?
- Miért az adott szakaszra esett a választása?
- A saját darabjával mit szeretett volna kifejezni?
- Miért az adott zenei formát és apparátust választotta?

Ezen felül kértem, hogy bármilyen információt, amit a darabjával kapcsolatban megosztana velem, tegye meg. Doktori disszertációmban részletesen elemzem is ezeket a műveket mind zeneileg, mind teológiailag. **11 szerző 16 kompozíciójáról** beszélünk, melyeken keresztül végigvettem az Énekek éneke zenei hatástörténetét. Az azóta sajnos elhunyt Szőnyi Erzsébettel kezdtem a sort, Orbán, Csemiczky, Horváth

Barnabás, Beischer-Matyó, Gyöngyösi, Szabó Barna, Zombola, Sztojanev Georgi, Andorka és Czinege mind lelkesen segítették munkámat. Miután mindegyik **művet elemeztem**, egy **összefoglalást** is adtam arról, hogy milyen arányban, hogyan közelítenek az Énekek énekéhez a szerzők, s mely verseket részesítik előnyben, s mindezeket táblázatokban is összefoglaltam. Azt mondhatom, hogy a magyar eredmények körülbelül a világban található mintát tükrözik.

Ahol csak lehetett, próbáltam összekötni a teológiai résszel a zenei anyagot, s visszautalni a már ott megismert felismerésekre, tudásra.

Disszertációm végén **táblázatok** segítségével bemutatom, melyik komponista mely verseket részesítette előnyben munkái során, illetve két **függelék**et is adok, egyrészt a pontos versválasztásokról, másrészt, ahogy már fentebb említettem, a 938 zeneszerző közel 2200 darabjáról.

6. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK, ILLETVE AZOK GYAKORLATI HASZNÁLHATÓSÁGA

1. Teológiai szempontból egy összegző, a korábbi kutatások anyagát bemutató, jól használható, olvasmányos kommentár

született, amelyet mind szakmai, mind laikus körökben élvezettel forgathatnak.

2. Zenei szempontból összegyűjtésre került 938 zeneszerző közel 2200 darabja.
3. Fókuszba kerültek a sokszor méltánytalanul hanyagolt kortárs komponisták, különös hangsúllyal a hazai szerzőkre.
4. Teológiai és zenei szempontból fontos anyag lett, melyből megismerhető, hogy a századok során változó aktuális teológiai értelmezések hogyan hagyták nyomukat a zeneműveken. A reneszánsz és a barokk korszakában az Énekek énekét elsősorban allegóriaként értelmezték, ami kiválóan bemutatható a zeneműveken keresztül. Lehetett az allegória az ember és Isten, egy szerzetes(nő) és Isten, az egyház és Isten, Mária és Krisztus, Mária Magdolna és Krisztus, az egyházi hivatás és vezetés, az egyház és a Szentháromság között, de a lényeg az volt, hogy soha nem két ember szerelmi kapcsolatára vonatkoztatták. A dramatikus interpretáció egy-egy oratóriumban jelent meg később, illetve az Énekek énekéből készült operákban, de ez már a romantika korától indult csak el. A kultikus, liturgikus magyarázat egyáltalán nem jellemző, és csupán a XX. században jelent meg a lírikus magyarázat, mint

értelmezési mód, ami viszont nem lett egyeduralkodó, hanem azóta mindenféle interpretálás megfér egymás mellett.

7. JAVASLAT A KUTATÁS TOVÁBBI FOLYTATÁSÁRA

1. Teológiai megközelítésből a továbbiakban egy Origenész Hexapljához, a híres hat hasábos, azaz hat szövegváltozatot összevető Ószövetségéhez hasonlóan, egy kiadványban szeretném majd bemutatni az eredeti szöveg mellett, hogy a görög, latin fordítások miben térnek el, aztán a nagy Bibliafordítások milyen variációkat hoznak magyar, angol, német, francia, olasz nyelven. Ezeken túl természetesen bemutatnám azt is, hogy a legnagyobb kommentátorok (pl. Pope, Keel, Gerleman, Brenner, Bloch, Falk, Exum, Meek, Murphy, Weems stb) mi mellett köteleződtek el.
Végezetül szeretnék majd a szó szerinti fordításom mellé egy ma érthető, ún. értelmező fordítást is adni.

Fontosnak tartom, hogy az Énekek énekét ne csupán „elvont, szent iratként” ismerjük, hanem megértsük, hogy ez a szerelmi, hovatovább az erotikus költészet alapja, és adott esetben szembesüljünk vele, mennyire félrevezető lehet a szöveg pontatlan értése.

2. Szintén teológiai cél még egy, a nagyközönség számára érthető, az Énekek énekét magyarázó képes album megjelentetése.
3. Zenei oldalról pedig egy távolabbi szándék a megtalált kortárs zeneszerzők Énekek éneke kompozícióinak teljes feldolgozása.

8. PUBLIKÁCIÓS LISTA

- Az Énekek éneke rövid zenetörténeti áttekintése, THEOLOGIAI SZEMLE (0133-7599): LXIII 1 pp 24-30 (2020)
- Jákob-Izrael - Név, személy, esemény és teológia, REFORMÁTUS EGYHÁZ (0324-475X): LX 4 pp 55-61 (2008)
- Recenzió: Karasszon István, Ószövetségi ismeretek vallástanárok számára (Komárom: SJE, 2006), CONFESSIO-A MAGYARORSZÁGI

REFORMÁTUS EGYHÁZ FIGYELŐJE (0133-8889): 30 pp 116-118 (2006)

- A Biblia Istene és az emberi vallások : Könyvismertetés: George A. F. Knight: Vagyok - ez a nevem; A Biblia Istene és az emberi vallások, Kálvin Kiadó, 2004., REFORMÁTUS EGYHÁZ (0324-475X): LVII 6 pp 135-136 (2005)
- 2015 óta állandó társszerzője vagyok a Bibliaolvasó Kalauznak
- Rendszeresen jelennek meg írásaim a Református Egyház különböző folyóirataiban

9. OKTATÁSI TEVÉKENYSÉG

- 2010-19 Evangélikus Hittudományi
Egyetem – Kántor szak
- 2009-11 Miskolci Egyetem –
Zeneművészeti Kar